

Μαριλίζα Μητσού
Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΔΙΚΤΥΟΥ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΣΤΙΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΤΕΧΝΕΣ

Σας καλημερίζω από το Παρίσι και θέλω να ευχαριστήσω θερμά τον Κοσμήτορα της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, Γιώργο Ξηροπαΐδη, και όλους τους συντελεστές της σημερινής εκδήλωσης που με διαλέξατε να καταθέσω από μακριά την ταπεινή μου εμπειρία και τις πρώτες εντυπώσεις μου από το νεοσύστατο ή πάντως νεαρό «Δίκτυο Υποδομών για την Έρευνα στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες» (ΔΥΑΣ).

Ασφαλώς δεν είμαι ειδική στα digital humanities, που συγκροτούν πλέον αυτοτελή επιστημονικό κλάδο και διδάσκονται, άλλωστε, στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος DARIAH. Ούτε έχω συνεργαστεί σε ψηφιακές βιβλιοθήκες παιδείας και πολιτισμού – όπως η πολύγλωσση Europeana, τα γερμανικά Goethezeitportal (η πύλη για την εποχή του Γκαίτε), Propylaeum (η ψηφιακή βιβλιοθήκη αρχαιογνωσίας) και Prometheus (το ψηφιακό αρχείο εικόνων), ή η γνωστή γαλλική Gallica (περιορίζομαι εδώ στις ευρωπαϊκές). Γνωρίζω αυτές τις θεόρατες και δυνάμει ανεξάντλητες ψηφιακές βάσεις από τη χρήση τους. Αυτό που καθένας διαπιστώνει εύκολα είναι ότι προφέρουν αφενός αποθηκευμένη γνώση σε ολοένα μεγαλύτερα ψηφιακά μεγέθη και αφετέρου προσφέρουν κίνητρα για τη δημιουργία νέων ερευνητικών πεδίων, συγκεντρώνοντας κάθε δυνατή πηγή πληροφόρησης (από μουσεία, βιβλιοθήκες, συλλογές, ακαδημίες, πολιτιστικούς συλλόγους) και σε κάθε δυνατή μορφή (έντυπα, εικόνες, κείμενα, ηχητικά αρχεία, video κτλ.). Από αυτή την άποψη, οι μεγάλες διεθνείς ψηφιακές βάσεις, σαν αυτές που ανέφερα, αποτελούν χρήσιμα υποδείγματα για κάθε νέα πρωτοβουλία. Δύο είναι, πιστεύω, τα κρίσιμα χαρακτηριστικά τους: πρώτον, η κομβική λειτουργία τους στη σύνδεση διαφορετικών δικτύων, ποικίλης προέλευσης και στόχευσης, αλλά ομόκεντρων ή ομόθεμων – ο ενοποιητικός και συντονιστικός ρόλος των ψηφιακών υποδομών· και δεύτερον, η δυναμική τους – η προοπτική μιας ανάπτυξης στο διηνεκές και η διαδραστικότητα.

Περιηγήθηκα (ή μήπως πλοηγήθηκα;) πρόσφατα στην ψηφιακή βάση ή ιστότοπο ή ηλεκτρονική πύλη ΔΥΑΣ, που ιδρύθηκε πριν από δύο χρόνια στην Ελλάδα από ακαδημαϊκά ιδρύματα και ερευνητικά κέντρα (Ακαδημία Αθηνών, ΕΚ Αθηνά, ΕΚΠΑ, ΕΠΙΣΕΥ [Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Συστημάτων Επικοινωνιών και Υπολογιστών], ΑΣΚΤ, Ιδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας) και υλοποιεί τις δράσεις της Εθνικής ερευνητικής υποδομής DARIAH-GR σε συντονισμό με την Ευρωπαϊκή Ψηφιακή Υποδομή για τις Τέχνες και τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (DARIAH-EU).

Κάθε παρόμοια πρωτοβουλία προβολής, υποστήριξης και προώθησης της έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες με τη συνδρομή της τεχνολογίας γίνεται δεκτή με ενθουσιασμό από πανεπιστημιακούς θεσμούς και ερευνητικά κέντρα του εξωτερικού που συνδέονται στενά με την έρευνα στην Ελλάδα· και τούτο –περιττό να το τονίσω– γιατί αναβαθμίζει

συνεχώς τη διδασκαλία και την έρευνά μας, αλλά και τη συνεργασία μας με συγγενή ελληνικά ιδρύματα. Ως εκπρόσωπος των Νεοελληνικών σπουδών στη Γερμανία, εδώ και σχεδόν μια εικοσαετία, μπορώ να σας διαβεβαιώσω για την άμεση και σταθερή αποδοτικότητα αυτών των πρωτοβουλιών, σε μια εποχή μεγάλης κινητικότητας των νέων επιστημόνων, όταν τα ψηφιακά μέσα τείνουν να αναπληρώσουν τα συμβατικά, και οι φοιτητές είναι ολοένα περισσότερο εξοικειωμένοι με τους δικτυακούς τόπους παρά με τα ράφια των βιβλιοθηκών.

Στο πρόγραμμα διδασκαλίας των ανθρωπιστικών επιστημών (από την ιστορία, την αρχαιολογία, τις κλασικές σπουδές, τις κοινωνικές επιστήμες, τη φιλολογία ως την ιστορία και θεωρία της τέχνης και τις γλώσσες) έχει ενταχθεί πλέον υποχρεωτικά η πλοήγηση σε ψηφιακές βάσεις ως εισαγωγικό μάθημα, σεμινάρια διεξάγονται εξ αποστάσεως με προηγμένες μορφές τηλεδιάσκεψης, τα μαθήματα γλώσσας υποστηρίζονται από διαδραστικές βάσεις με μαθησιακό υλικό κοκ. Στην ιστοσελίδα του Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Μονάχου θεωρήσαμε επομένως απαραίτητο να αναρτήσουμε σχολιασμένο κατάλογο των ελληνικών ιστοσελίδων, που ολοένα ανανεώνεται και εμφανίζει μεγάλη επισκεψιμότητα.¹ Εδώ θα προσθέσουμε, εννοείται, σε περίοπτη θέση και με μεγάλη χαρά, την ψηφιακή υποδομή ΔΥΑΣ, αφού της ευχηθούμε επιτυχία και μακροήμερευση.

Η ελληνική ιστοτοπολογία έχει αναπτυχθεί πολύ τα τελευταία χρόνια, κυρίως στο πλαίσιο ευρωπαϊκών προγραμμάτων, και περιλαμβάνει ήδη ένα αξιολογικό φάσμα ψηφιακών βάσεων. Οι υπεύθυνοι του ΔΥΑΣ έχουν εξηγήσει ποια είναι η σχέση του δικτύου με τα υπόλοιπα έργα και ποια είναι η θέση του στο συνολικό τοπίο των ψηφιακών υποδομών (έχω υπόψη μου ένα σχετικό κείμενο της κ. Ελένης Γαρδίκια-Κατσιαδάκη) – ωστόσο επιτρέψτε μου να επαναλάβω εδώ ορισμένα σημεία. Το ΔΥΑΣ είναι, πριν απ' όλα και όπως δηλώνει το όνομά του, ένα δίκτυο, που συγκεντρώνει και ταξινομεί πληροφοριακό υλικό για συλλογές, ψηφιακές και αναλογικές, αλλά δεν αποθηκεύει τεκμήρια ή μεταδεδομένα τεκμηρίων. Αποτελεί, δηλαδή, μάλλον ένα οργανωμένο μητρώο ή ευρετήριο, αν θέλετε, συλλογών και φορέων παρά ηλεκτρονικό αποθετήριο ψηφιακών δεδομένων, ανάλογο με τα Ήλιος ή Πανδέκτης του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, το Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης ή εκπαιδευτικά αρχεία, όπως το ψηφιακό μουσικό ανθολόγιο Ευτέρπη. Στόχος του είναι η διασύνδεση φορέων για την καλύτερη αξιοποίηση του συχνά διάσπαρτου ερευνητικού υλικού.

Το ΔΥΑΣ διαφέρει από όλα τα προηγούμενα παραδείγματα κατά το ότι δεν συγκροτεί βάση ψηφιακών αντικειμένων ούτε δίνει άμεση πρόσβαση σε ψηφιοποιημένα έντυπα, όπως η Ανέμη του Πανεπιστημίου Κρήτης (για τις Νεοελληνικές σπουδές), οι Κοσμόπολις, Πλειάς, Δανιηλίσ του Πανεπιστημίου Πατρών (για λογοτεχνικά και ιστορικά περιοδικά) ή η Πύλη για την ελληνική γλώσσα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας. Πρώτον, γιατί δεν δίνει προτεραιότητα στα έντυπα, δεν είναι βιβλιοθήκη, αλλά και πινακοθήκη και αρχείο.

---

¹ http://www.byzantinistik.uni-muenchen.de/ueber_uns/fachteile/neograezistik/literatur1/index.html

Δεύτερον, γιατί, όπως είπαμε, δεν συγκεντρώνει ψηφιακά αντικείμενα αλλά παραπέμπει σε αυτά, λειτουργεί ως υπερσύνδεσμος. Στην ουσία, το ΔΥΑΣ καταγράφει και περιγράφει, όπως η ελληνική εκδοχή Michael plus (Multilingual Inventory of Cultural Heritage in Europe), ψηφιοποιημένες αλλά, σε αντίθεση με αυτό, και φυσικές συλλογές, αρκεί να διαθέτουν ψηφιακό κατάλογο, ώστε να είναι ανιχνεύσιμες. Οι συλλογές αυτές ανήκουν σε διαφορετικούς φορείς, κατά συνέπεια η χαρτογράφησή τους υπερβαίνει κατά πολύ την εμβέλεια επιμέρους πρωτοβουλιών, όπως το ΕΛΙΑ και το Ιστορικό και Παλαιογραφικό Αρχείο του ΜΙΕΤ, τα ΑΣΚΙ ή η Ελληνική Αρχαιακή Εταιρεία.

Το ΔΥΑΣ ξεχωρίζει λοιπόν πρωτίστως από τους άλλους δοκιμασμένους και επιτυχημένους ελληνικούς ιστότοπους ως προς τη λειτουργία του –είναι ευρετήριο, όχι αποθετήριο, χαρτογραφεί και διασυνδέει φορείς, δεν αποθηκεύει τεκμήρια– και ως προς το περιεχόμενο –ενδιαφέρεται για τα εργαλεία, όχι για τα περιουσιακά στοιχεία των ανθρωπιστικών επιστημών και των τεχνών. Το δίκτυο βρίσκεται σε φάση συγκρότησης, έτσι η ηλεκτρονική φυσιογνωμία του δεν είναι ακόμη ολοκληρωμένη ούτε, φαντάζομαι, αντιπροσωπευτική. Ενδεικτικά, αυτή την εβδομάδα τρέχει ακόμη το ερωτηματολόγιο για τη σύσταση μητρώου των προγραμμάτων διδασκαλίας στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Με βάση πάντως την τρέχουσα διάταξη του ιστότοπου, ο χρήστης διαπιστώνει πως έχει προς το παρόν πρόσβαση σε έγγραφα και ενημερωτικό υλικό του DARIAH-GR· σε μια δειγματοληπτική Βιβλιογραφία Ελληνικών Έντυπων Λεξιλογίων και Θησαυρών για τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες (Greek Thesauri)· και στο Παρατηρητήριο Ψηφιακών Ανθρωπιστικών Σπουδών, με έμφαση στις εξελίξεις και τις πρακτικές στο χώρο των digital humanities. Ενημερώνεται για εργαστήρια και σεμινάρια με σκοπό την εξοικείωση των Ελλήνων ερευνητών με ζητήματα ψηφιακής τεχνολογίας και πνευματικών δικαιωμάτων στον κυβερνοχώρο – προηγμένης διαχείρισης τεκμηρίων, κωδικοποίησης κειμένων, σημειοθέτησης κτλ· πληροφορείται για διακρατικές συναντήσεις με αντικείμενο τη διαμόρφωση μιας κοινής βάσης δεδομένων για τη διδασκαλία των ψηφιακών ανθρωπιστικών σπουδών, με απώτερο στόχο έναν Ευρωπαϊκό Οδηγό Σπουδών για τα Digital Humanities· συμφιλιώνει, με άλλα λόγια, τους θεωρητικούς των ανθρωπιστικών επιστημών και των τεχνών με τους τεχνοκράτες του σύγχρονου πολιτισμού.

Είναι προφανές ότι το ΔΥΑΣ αποβλέπει στη διαδραστικότητα (προβλέπει λ.χ. τη δυνατότητα προσθήκης εργαλείων από τους χρήστες) και στην αποφυγή επικαλύψεων με άλλα προγράμματα. Πώς μπορεί εντέλει να συμβάλει ένα τέτοιο δίκτυο υποδομών στην έρευνα και τη διδασκαλία των ανθρωπιστικών επιστημών και των τεχνών; Η απάντηση μου φαίνεται αυτονόητη, αν επικεντρωθούμε και μόνο στην έννοια του χάρτη. Χαρτογραφώντας το χώρο, ο άνθρωπος ταξίδεψε ασφαλέστερα, επέκτεινε τον κόσμο του και το γνωστικό του πεδίο, οργάνωσε την επικράτεια και ανέπτυξε τις πόλεις του, διεξήγαγε εκστρατείες και οικειοποιήθηκε το άγνωστο. Χάρη στο διαδίκτυο και τους ψηφιακούς καταλόγους των βιβλιοθηκών, ο σύγχρονος ερευνητής εντοπίζει μέσα σε λίγα λεπτά πού θα βρει το τάδε σπάνιο έντυπο, παλαίτυπο ή χειρόγραφο – ο Γερμανός λ.χ. στην ΚΙΤ Βιβλιοθήκη της

Καρλσρούης, ο Έλληνας στον Ζέφυρο. Στον διαδικτυακό τρόπο του ΕΠΣΕΤ (Εθνικού Πληροφοριακού Συστήματος Έρευνας και Τεχνολογίας) θα αναζητήσει εύκολα ψηφιακές υπηρεσίες για τον πολιτισμό, την εκπαίδευση και την έρευνα. Στην Αργώ θα βρει το Αρχείο διδακτορικών διατριβών και το Biblionet, την Αθηνά της Ακαδημίας Αθηνών, τη Νεοελληνική προσωπογραφία κ.ά. Στα openarchives, στο ΕΚΕΒΙ, στο Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών θα έχει πρόσβαση σε ψηφιακές συλλογές, ιστορικά τεκμήρια και ψηφιακούς χάρτες. Όλα αυτά τα μέσα που διευκολύνουν την έρευνα και τη γνώση, γενική και εξειδικευμένη, αποτελούν προϊόν πολλαπλών χαρτογραφήσεων.

Ωστόσο, ο ερευνητής των ανθρωπιστικών επιστημών έχει να αντιμετωπίσει ακόμη μια πολυδιάσπαση των φορέων ψηφιακού υλικού. Δεν ενημερώνεται για τη δημιουργία νέων υποδομών, συχνά περιπλανιέται άσκοπα μέσα στο λαβύρινθο των ιστότοπων και ονειρεύεται έναν μίτο της Αριάδνης που θα τον γλίτωνε από το χρονοβόρο γκουγκλάρισμα. Μια πυξίδα στην πλοήγησή του. Το πρόβλημα θεωρώ πως είναι μεγαλύτερο στο πεδίο των εικαστικών συλλογών· η χαρτογράφηση περιορίζεται σε τοπικό επίπεδο (μουσεία, βιβλιοθήκη της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, ιδιωτικά ιδρύματα) και εμφανίζεται για την ώρα ελλιπής. Αυτό το νόημα έχουν οι υπερσύνδεσμοι με τα διαθεματικά ευρετήρια. Και προς αυτή την κατεύθυνση έχει κινηθεί, ας πούμε, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης για ορισμένους επιστημονικούς τομείς. Το δίκτυο ΔΥΑΣ μπορεί να καλύψει αυτό το έλλειμμα, με την προϋπόθεση –κάτι που δηλώνεται ρητά στο πρόγραμμά του– πως θα συνεργαστεί με τους άλλους εθνικούς φορείς, ώστε να μην επαναληφθούν σφάλματα του αστόχαστου και καταναλωτικού μας παρελθόντος: η ψηφιοποίηση λ.χ. των ίδιων εντύπων από διαφορετικές δημοτικές βιβλιοθήκες, για να δώσω ένα μόνο παράδειγμα.

Η δημιουργία ενός εύχρηστου, αξιόπιστου, ανοιχτού δικτύου υποδομών για τις ανθρωπιστικές σπουδές και τις τέχνες προϋποθέτει συλλογική εργασία με συμπερίληψη όλων των ενδιαφερόμενων φορέων ψηφιακού πολιτισμού, παλαιών και νέων, και αποκλεισμό κάθε ανταγωνισμού – πράγμα εξαιρετικά δύσκολο στον τόπο μας, ιδίως όταν εμπλέκονται στο παιχνίδι διανοούμενοι και καλλιτέχνες, ιδιοκτήτες ιδεών και πολιτισμικών αγαθών. Γι' αυτό ένα πρώτο στοίχημα θα είναι να πεισθούν οι κάτοχοι και διαχειριστές κάθε λογής συλλογών να συνεργαστούν προς όφελος της έρευνας αλλά και της παρουσίας τους. Αντίστοιχα, η συγκρότηση του δικτύου θα προωθήσει τη συλλογική δουλειά, πρωτίστως στο χώρο της διδασκαλίας.

Λυπάμαι που ως πανεπιστημιακός της αλλοδαπής δεν δικαιούμαι να συμμετάσχω στο ερωτηματολόγιο του ΔΥΑΣ. Παίρνω όμως το θάρρος, αφού μου παραχωρήσατε το λόγο, να αναφερθώ σύντομα στο πετυχημένο, μέχρι σήμερα, πείραμα της σύμπραξης, με τη βοήθεια της τεχνολογίας, των τριών Τμημάτων νεοελληνικών σπουδών της Γερμανίας (των Πανεπιστημίων του Αμβούργου, του Βερολίνου και του Μονάχου) σε συγκοινωνούντα μεταπτυχιακά προγράμματα, με έμφαση στην έρευνα, χωρίς να καταργείται η αυτοτέλεια των επιμέρους προγραμμάτων σπουδών. Όταν πρωτοεφαρμόσαμε το θεσμικό πλαίσιο συνεργασίας των Τμημάτων μας στο χώρο της έρευνας και της διδασκαλίας, πριν από εφτά

χρόνια, θεωρούσαμε πως εισάγουμε στην Ευρώπη το πρώτο διαπανεπιστημιακό μεταπτυχιακό πρόγραμμα Νεοελληνικών Σπουδών και ελπίζαμε στην ευόδωσή του. Στόχος μας ήταν η καλύτερη ανάπτυξη του επιστημονικού αντικειμένου με μαθήματα εξ αποστάσεως – αφενός ποσοτικά, με τριπλασιασμό του φτωχού διδακτικού δυναμικού μας, αλλά το κυριότερο, ποιοτικά, με τον συνδυασμό των προνομιακών και παραπληρωματικών πεδίων έρευνας στα τρία γερμανικά Τμήματα Νεοελληνικών Σπουδών: πρώιμη γραμματεία και εκδοτική στο Αμβούργο, και πιο πρόσφατα λογοτεχνία του Εμφυλίου, πολιτισμικές μεταφορές, ιστορία των ιδεών και του βιβλίου στο Βερολίνο και το Μόναχο.

Οφείλω να αναγνωρίσω με ευγνωμοσύνη ότι η ιδέα της συνεργασίας και της ευρείας χρήσης ψηφιακών εργαλείων ανήκει στον Μίλτο Πεχλιβάνο, καθηγητή στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, που μας προίκισε εσχάτως και με ένα Κέντρο Νέου Ελληνισμού (το CEMOG), χάρη στην υποστήριξη του Ιδρύματος Νιάρχου, με εκδοτικό οίκο και με υπό διαμόρφωση προγράμματα digital humanities (μια ψηφιακή βάση ελληνογερμανικών πολιτισμικών και γνωσιακών μεταφορών με wiki εγκυκλοπαίδεια, βιβλιογραφικές βάσεις δεδομένων και αρχείο συντελεστών), που δεν πρέπει να διαφύγουν στο ΔΥΑΣ, ας είναι εξωελληνικά. Στο επιτελείο του οφείλουμε και μια έξυπνη πλατφόρμα με ασκήσεις και υποστηρικτικό υλικό για την εκμάθηση της νέας ελληνικής στα έξι γλωσσικά επίπεδα που προβλέπει το Κοινό Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Αναφοράς. Το πείραμα της διατμηματικής συνεργασίας παραδόξως πέτυχε, παρά την άνιση κατανομή των φοιτητών μας. Και θεωρώ τεράστιο κέρδος ότι, με τη βοήθεια της τεχνολογίας, μπορώ να εποπτεύω νέους ερευνητές από άλλα πανεπιστήμια, να συνεργάζομαι σε προγράμματα που δεν έστησα η ίδια και να φιλοξενώ στα δικά μου ξένους συναδέλφους και φοιτητές.

Ίσως σας παρουσίασα εξαιρετικά ρόδινες τις εμπειρίες και τις προοπτικές μιας διαπανεπιστημιακής και, γιατί όχι, διακρατικής συνεργασίας στη διδασκαλία και την έρευνα. Αυτή είναι η σημερινή οπτική μου. Και πιστεύω ακράδαντα ότι, με καλή θέληση, με ανοιχτούς ορίζοντες, πρωτοβουλίες σαν αυτή του Δικτύου Υποδομών για την Έρευνα στις Ανθρωπιστικές Επιστήμες δεν είναι απλώς χρήσιμες ως ψηφιακές εργαλειοθήκες και αποθήκες πληροφοριών αλλά έχουν δυναμική: ενθαρρύνουν τους φορείς να υπερβούν το προδιαγεγραμμένο σχήμα τους. Να ξεδιπλώσουν τα χαρτιά τους και να επιχειρήσουν ανταλλαγές, συνεργασίες, οσμώσεις. Το ιδανικό είναι τα δίκτυα υποδομών να μετασηματίζονται σε δίκτυα ερευνητών. Αυτή είναι η ευχή μου στο ΔΥΑΣ και θα χαρώ να συμβάλω, αν μπορώ, όσο μπορώ, στη διεθνοποίηση αυτού του ευοίωνου δικτύου ανθρώπων και μέσων.